

SAILA POULTER

Julkinen koulu, yksityinen uskonto?

Sekulaari koulu kasvatuksellisenä tilana

JOHDANTO

Uskonnon, koulun ja kasvatuksen suhdetta koskeva julkinen keskustelu on viime vuosina ollut vilkasta. Eduskunnan oikeusasiamieheltä on vuoden 2020 kuluessa tullut useita ratkaisuja ja uskonnonvapauden toteutumisesta koulussa. Oikeusasiamies on ottanut muun muassa kantaa siihen, onko seurakunnan koulussa järjestämä toiminta ollut uskonnonopetusta, uskonnollinen tilaisuus vai jotain muuta toimintaa, jota ei tulisi koulussa mahdollistaa perusoikeuksien ja ihmisoikeussäädösten perusteella. Samalla on herännyt myös kysymys, voidaanko koulussa tapahtuvaa uskonnollisista tilaisuuksista tiedottamista pitää painostamisena osallistua näihin tapahtumiin. Vuonna 2019 keskusteltiin puolestaan siitä, onko kirkkotila sopiva koulun yhteisten juhlien pitopaikaksi. Lisäksi lapsiasiavaltuutettu on viime aikoina pohtinut, pitäisikö lapsen mielipidettä kuulla enemmän häntä koskevissa asioissa ja tulisiko lapsella olla vapaus tehdä omia valintojaan uskontoa ja katsomuksia koskevissa koulutuksellisissa kysymyksissä.

Uskontoa ja koulua koskevia pohdintoja on jouduttu käymään muissakin länsimaissa yhteiskunnissa. Esimerkiksi Ranskassa

kouluja ja sananvapautta koskevat vaikeat haasteet ja erimielisyydet ovat johtaneet jopa terroristisin motiivein toteutettuihin raakoihin tekoihin, kuten opettajan surmaamiseen. Törmäyskurssilla ovat olleet syvästi erilaiset maailmankatsomukselliset näkemykset vapaudesta. Ranskalaisessa yhteiskunnassa uskonto nähdään yksityisasiana, eikä esimerkiksi kouluissa saa käyttää uskonnollisia symboleja. Opettajaan kohdistunut väkivallanteke on iskenyt maallisuuden idean ytimeen, sillä Ranskassa koulut nähdään paikkoina, joissa yhteiskuntaa kannattelevat periaatteet siirretään eteenpäin uusille sukupolville. Presidentti Emmanuel Macron onkin sanonut, että kamppailu sananvapaudesta ja ranskalaisen yhteiskunnan tulevaisuudesta on tässä suhteessa eksistentiaalinen.

Uskontotieteilijä Johanna Konttorin tutkimusten mukaan musliminaisten huiveihin ja huntuihin viitataan epäsäännöllisen säännöllisesti suomalaisessa poliittisessä keskustelussa ja mediassa. Hänen tulkintansa on, että esimerkiksi Ranskaan verrattuna Suomessa käyty poliittinen keskustelu huiveista, hunnuista ja burkineista ei loppujen lopuksi ole kovinkaan aktiivista, eivätkä meillä huivit ja hunnut herätä

ainakaan vielä kiihkeää yhteiskunnallista keskustelua.¹ Koronapandemian aikana keskustelu verhoutumisesta ja kasvojen peittämisestä on muuttunut ainakin hetkellisesti myös Suomessa monimutkaisemmaksi, sillä olemme joutuneet uskontokunnasta riippumatta käyttämään julkisissa tiloissa kasvot peittävää maskia.

Kansallista katsomuksia ja julkista tilaa koskevaa keskustelua on kiintoisaa verrata eri maissa tapahtuviin vastaaviin keskusteluihin. Yrittäessämme ymmärtää uskonnosta ja julkisista tiloista käytävää debattia suomalaisessa yhteiskunnassa ja erityisesti koulussa meidän tulee kiinnittää huomiomme omiin kansallisesti rajautuneisiin historiallisiin, poliittisiin ja kulttuurisiin tekijöihimme. Reformaation vaikutusta suomalaiseen yhteiskuntaan selvittäneet ProFinia2017-verkoston tutkijat ovat todenneet, että tutkijoilla ei yleisesti ottaen ole selvää käsitystä siitä, mikä uskonnon rooli on ollut modernien pohjoismaisten yhteiskuntien rakentumisessa. Se sijaan uskonto on ollut humanisteille ja yhteiskuntatieteilijöille usein tutkimuksen sokea piste.² Protestanttiset teologiset näkemykset ovat kietoutuneet esimerkiksi sosiaalidemokratiaan, koulutusajatteluun, kieleen sekä ajatuksiin työstä ja hoivasta. Ne ovat juurtuneet hyvin syvälle yhteiskunnallisiin rakenteisiin – koko kansalliseen narratiiviin suomalaisuudesta.

Suomalaisen kouluhistorian ja erityisesti uskonnonopetuksen eri vuosikymmenien tarkastelu osoittaa, miten uskonnon rooli koulussa on muuttunut ja kapeutunut, mutta myös monitulkintaistunut. Samankaltainen kehitys, jossa uskonnonopetuksen paikka koulun oppiaineena marginalisoituu ja sen tavoitteet ja sisällöt ovat enenevässä määrin yhteiskunnan poliittisesti värittyneistä intresseistä ohjautuvaa, on käynnissä useimmissa länsimaissa. Vaikka yhteiskunnan sekularisoituminen ja moniarvoistuminen värittävät kuluneiden vuosikymmenien

koulukasvatuksen eetosta, näyttäytyy uskonto kouluinstituution ”ikuisuuskyksymyksenä”. Elämme aikaa, jossa uskontoa – Suomessa erityisesti enemmistökatsomuksellisen aseman omaavaa protestanttista kulttuurikristillisyyttä – ja sen asemaa itseoikeutettuna osana julkista tilaa haastetaan. Jälkisekulaarissa ja katsomuksellisesti alati moninaistuvassa yhteiskunnassa etsitään uusia pelisääntöjä uskonnon paikalle, näkyvyydelle ja roolille. Suomalaiset tutkijat ovat kuvanneet evankelis-luterilaisen kirkon dominoivaa roolia suomalaisessa yhteiskunnassa esimerkiksi ”kansalaisluterilaisuuden ja ”sekulaari-luterilaisen normatiivisuuden” käsitteillä. Esimerkiksi uskontotieteilijä Teemu Tairan käyttämä ”kulttuuristetun suvivirren”³ käsite kuvaa hyvin suomalaisten tunnepitoista suhdetta kansankirkolliseen traditioon.

Tuore Suomen evankelis-luterilaisen kirkon nelivuotiskertomus paljastaa, että suomalaisen uskonnollisuuden kentällä on käynnissä muutos, joka haastaa perinteisen tavan ymmärtää uskonnollisuus. Kulttuurikristillisuus on murroksessa, sillä nuoremmat ikäluokat eivät enää vanhempien tavalla pidä yllä kristillistä tapakulttuuria tai osallistu kristillisiin toimituksiin. Viimeaikaisten tutkimusten mukaan lasten ja nuorten katsomukset ovat yhä useammin luonteeltaan hybridisiä, jolloin selvärajainen jako uskonnottomiin ja uskonnollisiin ei enää päde. Ihmisten uskonnollisissa ja maailmankatsomuksellisissa identiteeteissä yhdistyy monenlaisia elementtejä erilaisista uskonnollisista ja uskonnottomista perinteistä, uushenkisyydestä sekä esimerkiksi lastenkulttuurista, mediasta ja tietokonepeleistä.

Tässä kirjoituksessa tarkastelen uskonnon ja sen maallistumisen suhdetta aikaan ja paikkaan, erityisesti julkiseen tilaan. Kritiikkini kohdistuu sellaisiin käsityksiin, jotka määrittelevät julkiset tilat uskonnoista riisutuiksi ”tyhjiksi” tiloiksi. Näkökulmani kouluun on

poliittis-historiallinen, jolloin keskeistä on ymmärtää, miten uskonnot ja muut katsomukset ovat aina olleet läsnä koulussa. Katsomusten kesken tapahtuu vuorovaikutusta, neuvottelua, usein myös kamppailua, joka saattaa koulussa jäädä tunnistamatta. Kysyn, mitä tarkoitetaan puhuttaessa koulusta julkisena tilana ja lopuksi esitän näkemyksen siitä, miten koulu voisi uskonnon näkökulmasta arvioituna olla rohkea kasvatuksellinen tila.

JULKISEN TILAN NEUTRALITEETISTA

Sekularisaation käsite tarkoittaa yhteiskuntien maallistumista, uskonnon yhteiskunnallisen roolin heikentymistä ja toisaalta uskonnon merkityksen ohenemista yksilön näkökulmasta. Perinteistä sosiologista sekularisaatio-tarkastelua on pitkään vaivannut ”one-idea-fits-all” -näkemys, jossa uskonnolliset ilmiöt yksinkertaistetaan tietynlaiseksi ja sitten niiden hiipumista todistetaan. Yksinkertaistamiseen tähtäävän sekularisaatiopuheen lomassa on kuitenkin olennaista tarkkailla, miten uskonnolliset yhteisöt ja ilmiöt elävät paikallisesti ja globaalisti osana yhteiskunnallista muutosta ja miten yksilö tässä ajassa tulkitsee itsensä uskonnollisena tai ei-uskonnollisena olentona. Post-sekulaarin käsite uskonnosta puhuttaessa viittaa puolestaan hitaaseen kulttuuriseen muutokseen, jolloin uskonto julkisen roolin kasvun myötä kokee eräänlaisen ”paluun”. Toisaalta post-sekulaarin käsite mahdollistaa uskonnon ja ei-uskonnon välisen vastakkainasettelun purkamisen sekä uudenlaisen kulttuurirelativismiin.⁴

Sekularismi kuvaa puolestaan periaatetta, jonka mukaan uskonnollisen elämäntavan tulee yhteiskunnassa organisoitua selkeästi maallisesta toiminnasta erillään. Tyypillisin esimerkki on ranskalainen laïcité-periaate, joka voidaan tulkita jopa uskonnon julkisen näkyvyyden aktiivisena vastustamisena. Se-

kularismikriitikoiden mukaan sekularismi on osa eurooppalaista sosiaalista mielikuvitusta, aikamme *lingua franca*, jonka sisään on helppo upottaa myös monet muut modernin maailman itseään selittävät kertomukset. Varauksellisia näkemyksiä sekularismia kohtaan löytyy myös erimerkiksi jälkikolonialistisista, feministisistä ja kriittisen yhteiskuntatieteen näkökulmista. Kuten Ashis Nandy toteaa, jotkut ajattelevat sekularismin ratkaisevan katsomusperustaiset konfliktit, vaikka todellisuudessa sekularistinen politiikka itsessään synnyttää katsomuksellisia kiistoja.⁵ Elisabeth Shakman Hurdin mukaan taas sekularismi muodostaa ideologisen perustan katsomukselliselle neutraaliudelle, jonka puolestaan oletetaan tarjoavan kansalaisille universaalit, yhdenvertaiset lähtökohdat yhteiskunnalliselle toimijuudelle.⁶

Tutkimuksellisesti onkin tärkeää kiinnittää huomiota sekularismin käsitteeseen ja sen käyttöön sisältyvään sisäiseen monitulkintaisuuteen ja ristiriitaisuuteen. Mikäli sekularismia lähestytään kontekstuaalisena ilmiönä, tutkijat kiinnittävät tyypillisesti huomionsa uskonnon monimuotoisuuteen, sekularisaation ja sekularismin erilaisiin paikallisiin ilmenemismuotoihin, sekä erilaisten sekularististen tulkintojen kirjoon. Nämä kaikki vaikuttavat siihen, miten uskonnon rooli yhteiskunnassa tulkintaan ja millaisia toteutumismahdollisuuksia uskonnolle annetaan. Esimerkiksi Ruotsissa sekularisaatio ilmenee uskonnollisuuteen ja uskonnottomuuteen liittyvien käsitysten ja kielen muutoksena, jolloin luterilaisuus ei näyttäydy

1 Konttori 2020.

2 Sinnemäki et al. 2019.

3 Taira 2019.

4 Franck & Thalén 2020.

5 Nandy 2002.

6 Hurd 2007.

enää lainkaan uskonnollisuutena ja nouse esiin perinteisissä kyselytutkimuksissa. Tämä ruotsalainen tapa tulkita uskontoa ei-uskontona näkyy myös joidenkin ruotsalaisten muslimien kohdalla, jotka määrittivät itsensä hyvin ei-uskonnollisiksi. Tutkijoiden tulkinnan mukaan he ovat omaksuneet yhteisen kertomuksen Ruotsista uskonnottomana kansakuntana.⁷

Julkinen tila (public sphere) on keskeinen käsite modernissa valtio- ja kansalaisajattelussa. Sillä viitataan sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen tilaan sekä kansalaisten keskinäisen vuoropuhelun tilaan, jossa yksityisistä ja jaetuista identiteetistä neuvotellaan ja joka on jälkimoderneissa yhteiskunnissa tulkittu voimakkaan sekulaariksi. Uskonnon rooli on selkeästi rajattu julkisen tilan reunamille.⁸ Länsimaiseen liberalismiin perinteeseen kuuluu periaate, jonka mukaan julkinen valta on mahdollisimman neutraali (aatteellinen neutralismi). Julkinen tila on 1700-luvun valistusihanteen valossa tulkittu perinteisesti sekulaariksi. Toisaalta kristillinen valistus ja uskonnolliset valistusajattelijat ovat vaikuttaneet merkittävästi käsitykseen siitä, mitä modernin yhteiskunnan julkinen tila tarkoittaa. Liberalistisen tradition perusteella ajatus siitä, että valtion neutraliteetti tarkoittaa aktiivista uskonnolliseen ajatteluun nojaavien perusteluiden poissa pitämistä yhteiskunnallista keskustelusta, on melko pitkälle viety.

Yhteiskuntafilosofien käymä keskustelu julkisen tilan sekulaariudesta näkyy monin tavoin keskustelussa koulusta julkisena tilana, ja pohdinnoissa siitä, mitä julkisen vallan neutraalisuus tarkoittaa koulun yhteydessä. Sekularistisen käsityksen mukaan koulun tulee julkisena tilana olla sosiaalisesti, poliittisesti ja tietoon liittyvien käsitysten suhteen uskonnollisista näkemyksistä vapaa. Samalla on myös kysytty, miten hyvin uskonnon kätkeyminen itse asiassa vastaa kaikkien kansalaisten oikeutta

tulla yhtäläisesti tunnustetuksi julkisessa tilassa ja mahdollistaa osallistumisen jaettuun keskusteluun ja mikä taho lähtökohtaisesti rajaa uskonnon julkisen keskustelun ja julkisen tilan ulkopuolelle, yksityiselämään kuuluvaksi asiaksi. Maailmanlaajuisen koronapandemian myötä on myös herätty pohtimaan, mikä julkinen tila on tai missä se sijaitsee: fyysisen ajan ja paikan katoaminen digitalisaation ja etäyhteyksien myötä haastavat pohtimaan perinteisen liberaalin julkisen tilan käsitettä uusista näkökulmista. Erityisesti ajatus julkisen tilan demokraattisuudesta ja kansalaisten yhdenvertaisesta äänen kuulemisesta ”esteettömässä” virtuaalisessa julkisessa tilassa on koronapandemian aikana joutunut haastetuksi, kun monet ihmisryhmät, erityisesti lapset ja nuoret, ovat joutuneet osallistumaan vuoropuheluun keskenään hyvin erilaisista lähtökohdista.

Koulu on paikka, julkinen tila, jossa tuotetaan käsityksiä julkisen ja henkilökohtaisen välisestä rajasta ja suhteesta sekä neuvotellaan näille ehtoja. Uskonnonvapauteen kuuluu uskonnon yhteisöllisten muotojen ilmeneminen, siis valuminen myös julkiseen. Amerikkalainen sosiologi Wright C. Mills on esittänyt teorian sosiologisesta (tai yhteiskunnallisesta) mielikuvituksesta. Hänen mukaansa yksilön henkilökohtaisiin ominaisuuksiin liittyviä kysymyksiä tulee aina tarkastella osana laajempia rakenteellisia, yhteiskunnallisia ja historiaan liittyviä näkökulmia. Ihmisen ainutkertainen elämänhistoria on osa laajempaa historiallista kokonaisuutta, jolloin esimerkiksi yhden ihmisen epäonnistuminen työmarkkinoilla suhteessa tuhansien ihmisten työttömyyteen on samalla väistämättä julkinen kysymys yhteiskunnan rakenteista ja oikeudenmukaisuudesta.⁹ Näkemykseni mukaan myös uskontoihin ja katsomuksiin liittyvät kysymykset tulisi post-sekulaarissa yhteiskunnassa tunnistaa julkisen elämän piirin alueelle kuuluviksi kysymyksiksi,

joiden ratkominen liittyy ajatukseen yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta.

Nyky-yhteiskunnassa keskustelu uskonnosta tyypistyy tyypillisesti ulkonaisiin piirteisiin, kuten uskontoihin liittyviin rajoituksiin, kieltoihin, symboleihin ja vaatetukseen. Tällöin katsomuksista keskusteleminen on ulkopuolelta määrittyvää, rajattua ja kontrolloitua eron ja toiseuden tuottamista, jolloin uskonto ei liity luontevalla tavalla yksilön elämään ja identiteettiin tai yhteiskunnan rakenteisiin. Ajatus julkisesta tilasta katsomuksellisesti tai ideologisesti tyhjänä tilana – kun neutraalisuus ymmärretään uskonnon poissaolona – kätkee oman poliittisuutena. Onkin kysyttävä yhä uudestaan, miksi uskonnollinen identiteetti olisi yksityistettävä kun sekulaarit kannat voivat laajentaa identiteettinsä osaksi julkista tilaa.

KOULU KASVATUKSELLISENA TILANA

Suomalaiset uskontokasvatuksen tutkijat ovat todenneet, että keskustelussa monikulttuurisesta koulusta suomalainen diskurssi jättää usein uskonnot ja katsomukset keskustelun ulkopuolelle. Vaikka kulttuurinen moninaisuus on koulutusta koskevissa ohjaavissa asiakirjoissa normi ja kasvatuksellinen ihanne, suomalaisissa luokkahuoneissa tapahtuu identiteettien inklusion lisäksi niiden ulossulkemista. Uskonnon roolia ja merkitystä suomalaisessa koulussa analysoineet tutkijat ovat kuvanneet viimeaikaista kasvatus- ja koulutusajattelun muutosta kehityskulkuna, jossa voidaan nähdä liukuma sekularistisesta uskontovastaisesta ajattelutavasta monikulttuurisuusajatteluun, jossa uskonnolla on enemmän tilaa. Samalla kuitenkin rajataan voimakkaasti sitä, millaisin ehdoin uskonto saa olla julkisesti koulussa esillä. Monikulttuurisuuskasvatuksen paradigma on toisaalta tehnyt uskonnolle tilaa koulussa, mutta toisaalta se on redusoinut uskonnon tiettyjen raamien sisään, nostanut näkyviin

uskontojen joitakin elementtejä, mutta samalla kätkenyt toisia.¹⁰

Suomalaisessa koulussa onkin niin kyvyttömyyttä nähdä uskontoa, uskonnon kulttuuristamista kuin uskonnollistamista. Kyvyttömyyttä nähdä uskontoa esiintyy silloin, kun uskonnon moninaisia ilmenemismuotoja ei osata tunnistaa tai ne tietoisesti sivuutetaan. Tällöin esimerkiksi se, että suomalaisesta juhlaperinteestä jätetään esittelemättä siihen liittyviä uskonnollisia ulottuvuuksia tai opettaja jättää perehtymättä oppilaiden katsomuksellisiin taustoihin ja perustelee tätä oppilaiden tasa-arvoisella kohtelemisella. Toisaalta enemmistökatsomusta tulkitaan sekulaarista näkökulmasta siten, että luterilaisuus liitetään ”luonnolliseen” suomalaisuuteen ja yleiseen kulttuuriperintöön. Tällöin uskonnollisuus luterilaisuudessa (religious in religion) jää piiloon ja luterilaisuuden moninaisuus ei pääse esiin. Kun enemmistökatsomus kulttuuristetaan, usein esimerkiksi islam ja muut vähemmistöuskonnot tulkitaan monikulttuurisuusparadigman kautta niin, että uskontojen näkyviä uskonnollisia elementtejä korostetaan. Tätä tendenssiä ylitulkita uskonnon roolia identiteettiä määrittävänä tekijänä kutsutaan tutkimuksessa uskonnollistamiseksi (religionizing).¹¹

Kansainvälinen REDCo-tutkimus¹² kartoitti 14–16-vuotiaiden nuorten näkemyksiä koulussa esiintyvään moninaisuuteen, sekä siihen, miten nuoret näkevät katsomukset dialogin mahdollistajana tai vaihtoehtoisesti konfliktin

7 Thurnfjell & Willander 2021.

8 Ks. esim. Habermas 2011.

9 Mills 1959.

10 Ubani, Poulter & Rissanen 2019.

11 Ubani, Poulter & Rissanen 2020.

12 Religion in Education: A contribution to Dialogue or a factor of Conflict in transforming societies of European Countries (REDCo).

synnyttäjinä. Suomalaiset tutkijat osallistuivat tutkimuksen jälkimmäisen osan toteuttamiseen ja aineiston vastaajissa oli myös suomalaisnuoria. Eurooppalaisen nuoret suhtautuivat moninaisuuteen pääsääntöisesti avoimesti ja arvostivat mahdollisuutta saada koulussa tietoa eri perinteistä. He myös suhtautuivat kriittisesti sellaisiin totuusväittämiin, jotka ovat ulossulkevia ja rakentavat katsomuksellista toiseutta.¹³ Uskontokasvatuksen tutkijat katsovat REDCo-hankkeen tulosten havainnollistavan sitä, miten koulussa tarjottu katsomuksellisen moninaisuuden tuki ja ylläpito on merkityksellistä ja se heijastuu laajempaan yhteiskunnalliseen rauhanomaiseen yhteiselo.

Tutkimuksessa nousi esiin se, että koulu on erityisasemassa turvallisen tilan (safe space) luomisessa. Turvallinen tila on ollut viime vuosina suosittu kasvatustieteellinen ilmaus, jolla kuvataan sosiaalisesti ja emotionaalisesti turvallista oppimisympäristöä, jossa kenenkään ei tarvitse kokea identiteettiään uhatuksi. Identiteetin kannalta turvallisten tilojen (identity-safe spaces) rakentamisella on katsottu olevan merkitystä erityisesti vähemmistöihin kuuluville oppilaille. REDCo-aineiston suomalaisten ja virolaisten oppilaiden vastauksia vertailevassa analyysissä näkyy yksityisen ja julkisen käsitteiden neuvottelemisen koulukontekstissa. Se, mikä kulloinkin paikantuu julkisen tai yksityiseen kuuluvaksi, voi asettaa oppilaita yhdenvertaisuuden kannalta kyseenalaiseihin asemiin monikulttuurisessa koulu yhteisössä: esimerkiksi uskonnolliset identiteetit rajataan herkästi sekulaarin julkisen tilan marginaaliin.

Turvallisen tilan käsitettä tulisi tarkastella myös kriittisesti. Tavoite turvallisen tilan rakentamisesta luokkaan tai kouluun voi auttaa oppilaita käymään dialogia stereotyyppioita pöyhimällä, kannustaa tuomaan erilaisuutta esiin sekä auttaa oppilaita ymmärtämään ja kunnioittamaan erilaisuutta. Turvallisen tilan raken-

taminen kouluun on kuitenkin suuri haaste, jossa voi helposti epäonnistua ja asetelma voi vähemmistöjen kannalta rakentua hyvän intention vastaiseksi. Turvallisen tilan luominen on vaativa tehtävä opettajalle, sillä tila ei ole automaattisesti turvallinen kaikille oppilaille samalla tavalla. Katsomuksiin julkisessa tilassa kietoutuu monimutkaisia kysymyksiä etuoikeuksista, vallasta ja alistaisuuksista. Eamonn Callan tekeekin erottelun sen suhteen, tuleeko turvallisuuden kohdistua yksilön identiteettiin vai asiakysymyksiin. Hänen mukaan kasvatuksessa ja opetuksessa tulee huolehtia siitä, että jokaisen yksilön tulee saada nauttia ehdotonta kunnioitusta (dignity safety), mutta luokassa tulisi voida puhua asiakysymyksistä ilman että poliittisen korrektiuden nimissä tai sensitiivisyyteen viitaten lakaistaan vaikeat kysymykset maton alle (intellectual safety).¹⁴

Lars Iversen ehdottaa turvallisen tilan idean tilalle ajatusta erimielisyyden yhteisöstä (community of disagreement). Siinä erilaiset näkemykset tunnustetaan ja niistä uskalletaan debatoita, jolloin on mahdollista synnyttää aidosti erilaisuutta sietävää luokkahuonekulttuuria. Erimielisyyden yhteisössä on lupa kysyä, yrittää, erehtyä, kasvaa – sekä muuttaa näkökantaja. Opettaja tukee yhteenkuuluvuuden tunnetta käsittelemällä yhdessä oppilaisen kanssa vaikeita asioita.¹⁵ Tällöin turvallisen tilan ideaalista olisi mahdollista siirtyä kohti yhteisöä, jossa kohdataan rohkeasti erimielisyyksiä ja opitaan erilaisuuksista (from safe space to brave space).¹⁶ Tällaista rohkeaa ja avointa tilaa koulussa voisi kutsua kasvatukselliseksi tilaksi, joka on identiteettiturvallinen uuden oppimisen tila, joka sallii eri mieltä olemisen. Tällaiseen ajatukseen sopii Opetushallituksen julkaisemassa *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa* mainittu tavoite kasvaa kulttuuriseen, kielelliseen ja katsomukselliseen moninaisuuteen. Tämä moninaisuus on

kaikkia koskeva ominaisuus, ei ainoastaan ulkoapäin tarkasteltava, johonkin vieraaseen tai tiettyyn ryhmään viittaava asia. Erilaisten identiteettien, kielten, kulttuurien, uskontojen ja katsomusten tulisi *Perusopetuksen opetus-suunnitelman perusteiden* mukaan elää aidosti vuorovaikutuksessa keskenään.

Koulussa tarvitaan julkista keskustelua uskonnoista myös siksi, että siten voidaan vastustaa uskontoihin liittyvää ääriajattelua. Stereotyyppiset mielikuvat uskonnoista vetoavat populistisiin ryhmittymiin. Kun uskontoa tunnetaan heikosti, kasvaa riski uskonnon nimissä tehtäville väärintulkinnoille. Eräs tehokas keino vastustaa uskonnollista ääriajattelua onkin uskonnon nostaminen esiin julkisessa tilassa, sen asettaminen rehellisen tarkastelun kohteeksi. Suomalaisessa koulu- ja kasvatuskontekstissa voidaan ääriajattelua ehkäistä kiinnittämällä huomio siihen, miten yksilö kokee tai ei koe itseään hyväksytyksi jäseneksi yhteisöissään. Jäsenyyteen ja kuulumiseen liittyvät neuvottelut käydään yhdessä arvojen ja katsomusten rakentumisen kanssa. Jatkuvat ulkopuolisuuden kokemukset voivat lisätä radikalisoitumista ja väkivaltaista ääriajattelua ja niillä voi olla siten kauaskantoisia seurauksia sekä yksilön että yhteiskunnan hyvinvoinnin näkökulmasta.¹⁷

Poliittisen filosofian professori Bhikhu Parekh käyttää käsitettä ”uskonnollisesti sensitiivinen sekularismi” kuvaamaan asennetta uskontojen näkyvyydelle ja roolille julkisessa tilassa.¹⁸ Uskonnollisesti sensitiiviseltä pohjalta versoaa tietoisuus siitä, että se mitä kutsumme sekulaariksi kouluksi, onkin moniarvoinen, monikatsomuksellinen ja monitunnustuksellinen, vieraanvaraisuuteen kasvattava, ja uuden oppimiseen kannustava tila. Sekulaari koulu voi olla rohkea erimielisyyden tila silloin, kun se kohtelee uskonnollisia identiteettejä ehdottoman kunnioituksen (dignity safe) ehdoilla.

Sekulaari koulu ei työnnä uskontoa yksityisen piiriin, sillä julkinen tila mahdollistaa moniuskonnollisen ja monikatsomuksellisen vuoropuhelun. Sekulaari ja rohkea koulu käy myös kriittistä keskustelua uskontoihin liittyvistä ongelmallisista kysymyksistä (intellectual safety) ja ymmärtää tehtävänsä opetuksen lisäksi kasvatukselliseksi.

Kapitalistinen kulutusideologia syöttää median, viihde- ja peliteollisuuden kautta katsomuksellisia vaikutteita, joiden arvioimiseen lapset ja nuoret tarvitsevat välineitä. Kuten suomalaisten perheiden uskonnollista sosiaalisatiota selvittäneet tutkimukset osoittavat, kodit eivät välttämättä enää ole paikkoja, joista lapsi saisi tukea katsomuksellisen identiteetin pohdinnalle. Tämän vuoksi kasvatusinstituutioiden merkitys uskontoja ja katsomuksia koskevan tiedon ja ymmärryksen paikkoina tulee tunnistaa. Lasten uskonnottoman identiteetin muodostumista brittiläisessä kontekstissa analysoineet tutkijat ovat huomauttaneet, että vanhemmat eivät kotona juurikaan käsittele kysymyksiä uskonnosta tai uskonnottomuudesta vaan jättävät nämä lapsen itse pohdittavaksi. Tutkimukseen osallistuneiden alakouluikäisten oppilaiden mukaan koulussa kysymykset omasta suhteesta uskonnottomuuteen tai uskonnollisuuteen liittyvät hyvin perinteisiin debatteihin Jumalaan uskomisesta tai maailmankaikkeuden syntykertomusten paikkansa-pitävyydestä.¹⁹ Tutkimustulokset haastavatkin pohtimaan, miksi uskonnollisuuteen liitetään niin vahvasti mielikuvia takapajuisuudesta ja

13 Weisse 2011.

14 Callan 2016.

15 Iversen 2019.

16 Flensner & von der Lippe 2019.

17 Benjamin, Koirikivi & Kuusisto 2020.

18 Parekh 2006.

19 Sthran et al. 2019.

järjettömyydestä. On myös kiinnostavaa kysyä, miksi oppilaan ajattelussa vahva usko esimerkiksi viihdeteollisuuden tuottamiin hahmoihin kuten yksisarvisiin ja muihin henkiolentoihin näyttää olevan yhteensopivaa uskonottomaksi identifioitumisen kanssa. Koti tai vertaisryhmä ei myöskään ole välttämättä sosiaalisena kontekstina samalla tavalla turvallinen tila kaikille lapsille silloin kun yhteiskunta julkisesti sitoutuu demokratian, ihmisoikeuksien ja uskonnon- ja mielipiteenvapauden periaatteisiin, mutta kotona yksityisessä tilassa katsomuksiin liittyvät näkemykset ja niistä johdetut periaatteet eivät noudata edellä mainittuja periaatteita.²⁰

Koulu on paikka, jossa tietty ikäryhmä kohtaa yhdessä asioita, jotka eivät välttämättä tule esiin oppilaan muussa elämänpiirissä. Suomessa on mahdollista kehittää moninaisuuden tunnustavaa, monikatsomuksellista ja monitunnustuksellista koulua, jossa tarkan uskonnon rajaamisen sijaan avaudutaan maailman moninaisuudelle. Suomalaisen koulutusjärjestelmän vahvuudet on tunnustettu kansainvälisesti; suomalaisista kouluista voitaisiinkin pedagogisesti ja periaatteellisesti rakentaa loputtoman uuden oppimisen, ihmetelyn ja kohtaamisen tiloja. Tähän tarvitaan luontevaa ja luovaa uskontojen tuomista osaksi koulun arkea ja juhlaa.

KT Saila Poulter (saila.poulter@helsinki.fi) on uskonnondidaktiikan yliopistonlehtori ja kasvatustieteen dosentti, joka on tutkimuksissaan käsitellyt uskonnonopetuksen, maallistumisen ja kansalaisuuden suhteita sekä katsomukselliseen moninaisuuteen liittyviä kysymyksiä. Hän johtaa varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen tutkimukseen ja pedagogiseen kehittämiseen liittyvää hanketta Helsingin yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa.

20 Kuusisto 2020.

KIRJALLISUUS

- Benjamin, Saija, Pia Koirikivi & Arniika Kuusisto (2020). Lukiolaisnuorten käsityksiä oppilaitosten roolista väkivaltaisen radikalisoitumisen ennaltaehkäisyssä. *Kasvatus* 51:4, 467–480.
- Callan, Eamonn (2016). Education in Safe and Unsafe Spaces. *Philosophical Inquiry in Education* 24:1, 64–78.
- Franck, Olof & Peder Thalen (2020). Introduction: Religious Education and the Notion of the Post-Secular. *Religious Education in a Post-Secular Age: Case Studies from Europe*. Toim. Olof Franck & Peder Thalen. Cham: Palgrave Macmillan, 1–16.
- Habermas, Jürgen (2011). ”The Political”: The Rational Meaning of a Questionable Inheritance of Political Theory. *The Power of Religion in the Public Sphere*. Toim. E. Mendieta & J. Vanantwerpen. New York: Columbia University Press, 15–33.
- Hurd, Elizabeth Shakman (2007). *The Politics of Secularism in International Relations*. Princeton/Oxford: Princeton University Press.
- Ipgrave, Julia & Ursula McKenna (2008). Encountering Religious Pluralism in School and Society. *Encountering Religious Pluralism in School and Society: A Qualitative Study of Teenage Perspectives in Europe*. Toim. Thorsten Knauth, Dan-Paul Jozsa, Gardien Bertram-Troost & Julia Ipgrave. Münster: Waxmann Verlag, 113–148.
- Iversen, Lars Laird (2019). From Safe Spaces to Communities of Disagreement. *British Journal of Religious Education* 41:3, 315–326, DOI: 10.1080/01416200.2018.1445617.
- Karin K. Flensner & Marie Von der Lippe (2019). Being Safe from what and Safe for Whom? A Critical Discussion of the Conceptual Metaphor of ”Safe Space”. *Intercultural Education* 30:3, 275–288, DOI: 10.1080/14675986.2019.1540102.
- Konttori, Johanna (2020). Huivista burkiniin: Katsaus eduskunnan dokumentteihin 2000-luvulla. *Teologinen Aikakauskirja* 125:3, 266–273.
- Kuusisto, Arniika (2020). Monikulttuurinen luokahuone kolmantena tilana? *Kasvatus* 51:2, 204–214.

- Mills, Wright C. (1970 [1959]). *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University Press.
- Nandy, Ashis (2002). *Time Warps: Silent and Evasive Pasts in Indian Politics and Religion*. London: Hurst & Company.
- Parekh, Bhikhu (2006). *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Rissanen, Inkeri (2019). Inclusion of Muslims in Finnish Schools. *Contextualising Dialogue, Secularisation and Pluralism: Religion in Finnish Public Education*. Toim. Martin Ubani, Inkeri Rissanen & Saila Poulter. Religious diversity and education in Europe 40. Münster: Waxmann, 127–144.
- REDCo. (s.a.). *Religion in Education: A Contribution to Dialogue or a Factor of Conflict in Transforming Societies of European Countries*. <https://cordis.europa.eu/project/rcn/78641/reporting/en> (luettu 28.9.2020).
- Sinnemäki, Kaius, Robert Nelson, Anneli Portman & Jouni Tilli (2019). The Legacy of Lutheranism in a Secular Nordic Society: An introduction. *On the Legacy of Lutheranism in Finland: Societal Perspectives*. Toim. K. Sinnemäki, A. Portman, J. Tilli & R. H. Nelson. *Studia Fennica Historica* 25. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–36
- Strhan Anna & Rachel Shillitoe (2019). The Stickiness of Non-Religion? Intergenerational Transmission and the Formation of Non-Religious Identities in Childhood. *Sociology* 53:6, 1094–1110. doi:10.1177/0038038519855307.
- Taira, Teemu (2019). Suvi-virsi ja kristinuskon ”kulttuuristuminen” katsomuksellisen monimuotoisuuden aikana. *Uskonnontutkija* 8:1. <https://doi.org/10.24291/uskonnontutkija.v8i1.83000>.
- Thurfjell, David & Erika Willander (2021). Muslims by Ascription: On Post-Lutheran Secularity and Muslim Immigrants. *Numen* 68:4, 307–335, DOI: 10.1163/15685276-12341626.
- Ubani, Martin, Saila Poulter & Inkeri Rissanen (2019). Introduction to Contextualising Dialogue, Secularisation and Pluralism in Finnish Public Education. *Contextualising Dialogue, Secularisation and Pluralism: Religion in Finnish Public Education*. Toim. Martin Ubani, Inkeri Rissanen & Saila Poulter. Religious diversity and education in Europe 40. Münster: Waxmann, 7–16.
- Ubani, Martin, Saila Poulter & Inkeri Rissanen (2020). Transition in RE in Finland. *Religious Education in a Post-Secular Age: Case Studies from Europe*. Toim. Olof Franck & Peder Thalén. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 99–122.
- Weisse, Wolfram (2011). Reflections on the REDCo project. *British Journal of Religious Education* 33:2, 111–125, DOI: 10.1080/01416200.2011.543589.